

Говор вишег замјеника високог представника, Петера Бас-Бацкера о помирења у БиХ

Европски центар за мир и развој (ЕЦПД)

Међународна конференција о међуетничком помирењу и вјерској толеранцији на Балкану

Не постоји чаробна формула за обнову земље која је искусила тако бруталан и насилан рат какав је био рат у Босни и Херцеговини. Ми понекад заборављамо до које мјере је тај рат, у ствари, био бруталан. Убијено је више од 100 000 људи. Скоро половина предратног становништва је протјерана из својих домова. Серијска силовања жена и дјевојчица била су дио политике. Мушкарци и дјечаци су одвођени у концентрационе логоре, гдје су изглађивани и мучени. У овом рату људи су губили све – дом, посао, новац, будућност и самопоштовање. Ипак, данас, жртве, починиоци ових дјела и они који су били само посматрачи, често живе једни поред других, захваљујући релативном успјеху нечега што се прилично безосјећајно и нетачно назвало “мањинским повратком”.

Међу становништвом је још присутна мјешавина љутње, страха, мржње, сиромаштва, корупције и несигурности – поред сталне жеље да правда буде задовољена. Нажалост, међународни напори на промовисању мира обично се концентришу на приоритетима који су конкретнији од помирења. Једанаест година након потписивања Дејтонског споразума, јасније је него икада раније да је питању помирења посвећивано недовољно пажње. Ово је био и један од основних закључака међународне конференције “Путеви ка помирењу и глобалним људским правима”, која је одржана у Сарајеву у септембру 2005. године.

Рјешење проблема је, у ствари, помирење, а обнова повјерења

међу људима различитих националних идентитета и вјероисповјести је једини трајни начин стварања одрживог мира и стабилности у ратом разореној земљи. Ако бисмо настојали дати дефиницију помирења, могло би се рећи да је то веома компликован, али истовремено и моћан концепт за дјеловање и на емоционалну основу и на посљедице сукоба – те служи за промовисање разумијевања, оздрављења и опроста. Помирење, као такво, подразумијева четири аспекта: истину, правду, опрост и мир. За мир је такође потребно одсуство страха, који још постоји у БиХ, и који је злоупотребијен на посљедњим изборима.

Почнимо са најважнијим од ових услова – правдом.

Помирење у БиХ примарно садржи настојања да се задовољи правда и у погледу починилаца злочина и њихових жртава. Привођење на одговорност починилаца ратних злочина је, наравно, предуслов за помирење. Да будем и конкретнији – нема помирења без правде, и надређеност правде не може се избјећи нити замијенити било чим другим.

До сада је у овоме кључну улогу имао Хашки трибунал, који је свијету показао да је задовољење правде на међународном нивоу могуће. Успјех Трибунала у процесуирању ратних злочина у задњих тринаест година значио је јасну поруку будућим ратним злочинцима, али и жртвама, да је међународна заједница определијелена да спријечи – а када то не успије – и казни овакве злочине.

Овај успјех Међународног кривичног трибунала је засјењен чињеницом да нити одговорне владе нити међународна заједница до сада нису успјели ухапсити шест најзначајнијих бјегунаца, првенствено Радована Карахића и Ратка Младића. Као што је предсједник Хашког трибунала, Фаусто Покар, нагласио у извјештају Генералној скупштини УН-а 9. октобра: “Трибунал не смије затворити своја врата прије него што се ови оптужени приведу правди. Иначе ће порука и наслијеђе Трибунала да међународна заједница неће толерисати озбиљна кршења

међународног хуманитарног права бити осујећена. Ш...ћ Могућност Трибунала да испуни свој мандат Ш...ћ значајно зависи од сарадње свих држава, посебно оних у региону, на хапшењу ових бјегунаца и њиховом привођењу суду. Нажалост, органи Србије нису остварили помаке у погледу утврђивања локације, хапшења и испоручивања Ратка Младића Међународном трибуналу, упркос бројним обећањима и неколицини пропуштених рокова.”

Данас, овдје у Београду, вјерујем да је потребно ову поруку послати још једном и органима власти, као и широј јавности.

Још у октобру 2000. године, Међународна кризна група је објаснила какав ризик по мир и стабилност у региону постоји уколико се учини да су најозлоглашенији оптуженици за ратне злочине на било који начин поштеђени за почињена недјела: “нехапшење самог Радована Карахића послало је поруку његовим ратним колегама и политичким насљедницима да могу опструисати повратак, радити активно против имплементације Дејтона, експлоатисати националистичке осјећаје, и остати недодирљиви. Ш...ћ Наивно је надати се да може доћи до помирења у БиХ све док је општепознато да познати ратни злочинци још увијек заузимају значајне позиције у органима власти и институцијама. Ш...ћ То такође озбиљно подрива шансу Босне и Херцеговине да изгради централне институције, покрене самоодржив економски раст и оствари политичку трансформацију која је потребна за окончање процеса интеграције са остатком Европе”.

Иако је од времена када је овај извјештај објављен остварен значајан напредак по питању изградње и централних институција и јавне подршке за сарадњу са Међународним трибуналом у БиХ, чињеница да су Карахић и Младић још на слободи и даље омета процес послеријатног помирења, исто толико колико и вријеђа осјећај да је правда задовољена или да се задовољава.

Имајући у виду да ће, након престанка рада Међународног кривичног трибунала, предмети ратних злочина бити у надлежности домаћих судова, сада је од кључног значаја да се унаприједи правосудни и тужилачки капацитети унутар домаћих

надлежности. Само у БиХ, процјењујемо да има око 13 000 потенцијалних оптуженика. Они би могли бити релативно “ситнији” злочинци у смислу Трибунала, али су крупни што се тиче жртава. Према томе, од суштинског је значаја да домаћи судови у бившој Југославији не само наставе, и испуне мисију Хашког трибунала, него и да тај процес прихвате унутар домаће надлежности. То би дало значајан допринос стабилности и помирењу у региону, али једино ако се у суђењу унутар домаће надлежности буде придржавало највиших стандарда судског поступка.

Да се сада посветимо другом суштинском аспектима помирења – истини. Постоји хитна потреба да се у Босни и Херцеговини дође до истине. Нити један други концепт није био тако грубо злоупотређен у БиХ као овај; и нити један други идеал није тако флагрантно био изневјерен. Тек када политичка манипулација са три или више различитих верзија “истине” престане, и када се жртве и њихове патње престану користити у политичке сврхе, може доћи до враћања повјерења и вјере, смањења тензија и сумњи и поновне успоставе толеранције међу људима у БиХ.

Има разних начина да се ради на “истини”. Неке институције и познати појединци заговарају оснивање “комисија за истину”, као институционализованог и систематизованог метода утврђивања истине. По мом мишљењу, сваки напор усмјерен на откривање и успостављање истине представља напредак.

Ја бих у овом контексту похвалио пројекте који се баве истином и помирењем, организовањем разних трибина, радионица и истраживачких пројеката. Ова окупљања, семинари и публикације које се објављују у оквиру тих пројеката, генерално омогућавају свим “странама” да испричају своје приче, размијене мишљења и подијеле емоције. Постоји велика потреба да хиљаде људи добију прилику да испричају своја искуства из претходног рата, да се та искуства забиљеже за потомке, и да тако прођу кроз неку врсту катарзе и нађу својеврстан мир.

Иако су таква искуства болна, она могу понудити неку врсту “психотерапије” свим укљученим странама. Она омогућавају увид у дјеловање, страхове и мотиве свих “осталих”, и тако представљају ефикасан начин за борбу против мржње и нетолеранције. Без таквог “прочишћења” постоји велики ризик да се нагомилана туга, горчина и кривица и појединаца и националних група претвори у лични и историјски мит – мит јединствене патње и изузетног херојства које ће било коју врсту сусједске коегзистенције у овом дијелу свијета учинити немогућом.

Сви напори који су усмјерени на успостављање оквира за мир у Босни и Херцеговини ће на крају пропасти, уколико се не допуњавају напорима које предузимају грађани појединачно у циљу промовисања помирења. У БиХ постоје бројне невладине организације које раде на поправљању социјалне и емоционалне штете коју је нанио рат. Њихов рад обухвата питања као што је изградња идентитета, лијечење траума и међукултурални дијалог. Дијалог је посебно значајан у овом контексту јер он може спријечити да некадашњи непријатељи наставе дехуманизовати један другог и коначно им може помоћи да поново живе и раде заједно.

Мени се такође чини важним истаћи једну просту истину која уопште није тако проста. Можда постоји само једна “истина” у смислу да се нешто догодило, и да се то догађање може доказати. То су такозване историјске чињенице око којих се људи могу сложити. Међутим, њихово значење може и често јесте веома различито, зависно од тога ко их тумачи. Писање историје, како је велики холандски историчар Питер Гејл славно примијетио, представља “аргумент без краја”. Вишенационална држава, каква је БиХ, исто толико је осуђена на различите историјске приказе, као и на компликоване аранжмане подјеле власти у својој државној управи. Она не може имати једну, званичну историјску истину – и сигурно не истину која би могла објаснити и помирити различите “истине” из рата 1992-1995. године. Али, она може и мора имати јединствен контекст, у

којем се могу предочити историјски аргументи.

Утврђивање самих “чињеница” представљало би огроман допринос у правцу стварања овог јединственог контекста. И то је управо оно до чега ће довести Међународни трибунал, суђење за ратне злочине на домаћем територију, комисије за истину, сјећања учесника, а сада и све значајније академско истраживање. У ствари, то се већ догађа, како нам је прошле године показала комисија Републике Српске за истраживање геноцида у Сребреници, и како може показати наредне године тек успостављена комисија која има задатак да истражи судбине цивилних жртава рата у Сарајеву. Тај процес ће трајати генерацијама, али сваки напор уложен у утврђивање чињеница такође доприноси коначном помирењу – и у међувремену пружа огромну корист за одржив мир и стабилност.

Дугорочно гледано, правда и истина су међусобно зависни и једна другу јачају. Али, правда мора доћи прва, уколико желимо да ране и трауме рата зацјеле. Мир је неопходан да би се дошло до правде и истине, што, заузврат, може довести до опроста.

Међутим, важно је истаћи да процес помирења морају предводити локални људи. Грађани БиХ морају наћи довољно храбрости и ангажовати одговарајуће стручњаке који ће се моћи суочити са размјерама зла и страдања који су карактерисали рат. То наравно не ослобађа нас, странце, потребе да се и сами суочимо са нашим сопственим удјелом у трагедији – како је показало неколико званично спроведених истраживања у вези са падом Сребренице. Ипак, будући напори на изградњи повјерења и толеранције увелико ће зависити од ангажмана и опредјељења домаћих протагониста. Међународна помоћ и подршка ће и даље бити добродошла, али под локалним окриљем.

Шта се може догодити ако занемаримо потребу за помирењем? Негдје сам наишао на веома интересантну тезу о “трауматизованом” друштву. Као што знамо, траума је уобичајени резултат рата. Њу може да проузрокује интензиван страх, бол

или губитак. Њу нужно не лијечи вријеме, јер понекад људи који су преживјели трауму, то стање замрзну и постају неспособни да се излијече и крену даље. Као и појединац, и цијела друштва могу бити трауматизована у смислу “задржавања менталитета ми против њих”, чиме се значајно отежава постизање било каквог помирења. И заиста, један од фактора који је допринио ужасном интензитету ратова око југословенског наслијеђа био је тај да је велики број људи схватао да они настављају тамо гдје су стали њихови очеви или дједови 1945., или чак 1389. године. Траума која је замрзнута, а не излијечена, или избрисана, може исувише лако да се врати и прогања, или чак уништи једну земљу. Народи бивше Југославије још увијек имају прилику да овај пут избјегну такву судбину.

И коначно, хтио бих закључити излагање неким напоменама о реалним шансама и могућим илузијама (или заблудама) које се односе на процес помирења.

Помирење у БиХ и на Балкану није утопијски сан. Нити је немогућа мисија. Нико ме у то не може увјерити. Увијек постоји начин за опрост и помирење са другима, чак и након најразорнијих ратова. То се десило толико пута раније. Упркос популарном, погубном и скоро у потпуности погрешном аргументу који се заговарао током рата да је ово регион “древних националних мржњи”, нема разлога да западни Балкан буде изузетак од опште људске способности стварања сретних завршетака.

Да би помирење било могуће, ми, а посебно локално политичко и цивилно друштво и вјерске вође, морамо активно и упорно радити на томе. Ми морамо радити много више него што смо радили у току прве деценије мира. Изгубљено је драгоцјено вријеме. Може се чак заговарати теза да се у случају БиХ јаз који раздваја конститутивне народе чак и продубио, а не смањио, у периоду након рата. Међутим, још није сувише касно – ако почнемо сада.

По мом мишљењу, постоје двије сродне илузије (или заблуде) око

којих морамо бити посебно опрезни. Прва је увјерење да помирење “и није тако важно” у свеукупном склопу имплементације мира. Одржати изборе, кредити економију, уредити устав и све ће бити у реду. Нажалост, то није тако, и то смо на нашу штету открили на другим мјестима. Друга илузија је да ће послеријатно помирење, уколико му се да довољно времена, неким чудом доћи само по себи. Дозволите да још једном нагласим да помирење и обновљено повјерење између националних заједница захтијева свјесно опредјељење и напоран рад. Пролазак времена може помоћи, али он исто тако може замрзнути непријатељство и трауму. Здрава економија исто тако може помоћи, али она може и подстаћи интензиван конфликт око подјеле зараде. Укратко, не постоји ни директан ни индиректан пут ка националном помирењу. Тај пут се мора активно тражити и за њега се мора борити, ако желимо да овај регион, или било који други, ужива трајан мир и стабилност.